

Toiminta suunnitelmaksi

OPAS
erityisopetuksen järjestämistä
koskevan suunnitelman laadintaan

Sisällysluettelo

1. Lukijalle	• 3
2. Perustietoa ammatillisesta erityisopetuksesta	• 4
3. Erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatiminen	• 8
4. Erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman rakenne ja sisällöt	• 11
4.1. Amatillisen erityisopetuksen tavoitteet	• 12
4.2. Erityisopetuksen toteutus	• 13
4.3. Opetus- ja ohjausmenetelmät	• 16
4.4. Erityisopiskelijan muut tuki- ja erityispalvelut	• 18
4.5. Erityisopetuksen vastuut	• 20
4.6. Arviointi ja seuranta	• 21
5. Lopuksi	• 23
Liite 1.	
Erityisopiskelijän työssäoppimisen opintopolku ammatillisessa peruskoulutuksessa	• 24
Liite 2.	
Muistilista suunnitelman laatijoille	• 26

ISBN 951-784-294-5

ISSN 1795-424X

HAMK e-julkaisu 8/2005

Visuaalinen toteutus:

Hämeen ammattikorkeakoulu, Julkaisut

Minna Ruusunen

Painatus Saarijärven Offset Oy
Hämeenlinna, huhtikuu 2005

1. Lukijalle

Pidät kädessäsi Worth the Work -projektissa tehtyä opasta, jonka tavoitteena on auttaa opettajia ja oppilaitoksia erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laadinnassa. Tämä suunnitelma tulee olla erityisopetusta ohjaavana asiakirjana jokaisessa ammatillisessa oppilaitoksessa.

Oppaan avulla oppilaitoksessa voidaan käynnistää yhteinen erityisopetuksen kehittämisprosessi. Prosessin yhtenä tuotoksena on suunnitelma, joka kuvaa ammatillisen erityisopetuksen tavoitteita, käytänteitä ja toimintamalleja. Hyvä suunnitelma ohjaa jokaisen opettajan päivittäistä työskentelyä erityisopiskelijoiden kanssa.

Erityisopetuksen suunnitelman laatimiseen osallistuu koko työyhteisö. Se on vuorovaikutteinen prosessi ja kehittämistyö edellyttää sitoutumista ja avoimuutta eri osapuolilta. Toimivan suunnitelman kehittäminen kestää useita vuosia. Suunnitelma ei tule valmiiksi kerralla, vaan se edellyttää jatkuvaa työstämistä ja päivittämistä.

Tämä opas on tarkoitettu kaikille ammatillisille toisen asteen oppilaitoksille käytännölliseksi työkaluksi. Tavoitteena on ollut laatia opas, johon on listattu suunnitelman olennaiset sisältöalueet sekä vinkkejä suunnitelman laadinnan helpottamiseksi.

2. Perustietoa ammatillisesta erityisopetuksesta

Suomalaisessa yhteiskunnassa on asetettu yhteiseksi tavoitteeksi täystyöllisyys. Tämä tarkoittaa sitä, että jokainen työtehtävä löytää tekijänsä, ja toisaalta sitä, että jokaiselle työkäiselle tulee löytyä hänen ammatitaitoaan ja työntekokykyään vastaava työ riippumatta esim. hänen vammaisuudestaan. Ammatillinen koulutus on tärkeä linkki tässä työn ja tekijän välisessä kohtaamisessa. Erityisen haastava kohtaaminen on silloin, kun työmarkkinoille pyrkivällä on vaikeuksia erilaisissa työelämän kannalta keskeisissä taidoissa. Erityisopetuksen, kuten ammatillisen koulutuksen yleensä, yksi keskeisimmistä tavoitteista on taata opiskelijalle sellainen ammatillinen pätevyys ja taidot, että hän työllistyy.

Taulukko 1.

Ammatillisen koulutuksen erityisopiskelijoiden määrän kehitys vuosina 2000–2003 (Lähde seuraavalla sivulla)

	Ammatilliset oppilaitokset		Ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijat	Erityisopiskelijoita %
	Erityisopiskelijat, joista valmentavassa ja kuntouttavassa keskim.			
2000	6 258	150	116 820	8,2
2001	6 358	229	121 344	8,1
2002	7 492	324	126 287	8,7
2003	8 593	509	129 541	9,5

Taulukko 2.

Arvio ammatillisen koulutuksen erityisopiskelijoiden määrän kehityksestä

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Erytisopetuksen opiskelijamäärä	12 300	13 000	13 500	14 000	14 500	15 000
- valtion erityisoppilaitokset	870	880	900	950	1 000	1 000
- muut erityisoppilaitokset	2 800	2 800	2 900	3 000	3 000	3 000
- muut ammatilliset oppilaitokset	8 600	9 300	9 700	10 050	10 500	11 000
Valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus (sis. edell.)	1 700	1 850	2 100	2 200	2 200	2 200

Lähde: Ammatillisen erityisopetuksen toimenpideohjelma (Opetusministeriön monisteita 1/2004)

Toisen asteen koulutuksen yleinen haaste on koko ikäluokan kouluttaminen. Opiskelupaikka ammatillisessa koulutuksessa tai lukiossa on jokaisen nuoren oikeus huolimatta hänen mahdollisista oppimiseen liittyvistä vaikeuksista. Tämä merkitsee sitä, että oppilaitokset joutuvat uudistamaan toimintatapojaan turvatakseen tämän oikeuden kaikille nuorille. Nuoren kanssa yhdessä tulee miettiä yksilöllisiä ratkaisuja opintojen läpiviemiseksi.

Ammatillisen koulutuksen tavoitteena yksittäisen opiskelijan kannalta on alan ammatillisten perustaitojen saavuttaminen ja niiden avulla työllistyminen, jatko-opintokelpoisuuden takaaminen ja hyvän elämän edellytysten luominen. Tavoitteiden saavuttamiseksi osa opiskelijoista tarvitsee opinnoissaan erityistä tukea, jota kutsutaan erityisopetukseksi.

Erytisopetuksen avulla pyritään saavuttamaan ammatillisen koulutuksen tavoitteet niin pitkälti kuin se opiskelijan omat edellytykset huomioon ottaen on mahdollista. Erytisopetus on suunnitelmallista ja pitkäkestoista tukea opiskelijalle opintojen aikana.

Ammatillisen erityisopetuksen toimenpideohjelma (Opetusministeriön monisteita 1/2004).
Koulutus ja tutkimus 2003–2008 -kehittämisuunnitelma (KESU) (Opetusministeriön julkaisuja 6/2004).

Erytisopetus on suunnitelmallista, pitkäaikaista tukea opiskelijan opintojen aikana.

Laki ammatillisesta
koulutuksesta
L 630 / 98

Asetus ammatilli-
sista koulutuksesta
A 811 / 98

Lain mukaan erityisopiskelija
on opiskelija, joka tarvitsee
erityistä tukea opintojensa
aikana vamman, sairauden,
kehityksensä viivästymisen,
tunne-elämän häiriön tai
muun syyn vuoksi.

Koulutuksen järjestäjän tehtävä on huolehtia siitä, että erityisopiskelija saa opintojensa aikana riittävästi tarvitsemaansa tukea valmistukseen ammattiin ja saavuttaakseen ammatillisen perustutkinnon. Yleensä opiskelijan opintojen tukemiseen riittävät oppilaitoksen yleiset tukitoimet. Oppimisen turvaa hyvä ja laadukas opetus, joka perustuu opiskelijan yksilöllisten edellytysten huomioimiseen opetuksessa sekä joustaviin opetusjärjestelyihin.

Joskus opiskelijan tueksi tarvitaan erityisopetuksena toteutettavia erityisiä tukitoimia ja kuntoutusta yhteistyössä kuntoutuspalveluja tuottavien tahojen kanssa. Sekä yleisen että erityisen tuen toteuttajia ovat kaikki opettajat ja koulun muu henkilöstö erityisopetuksen suunnitelmassa määritetyllä tavalla. Oppilaitos saa erityisopiskelijan opintojen järjestämistä varten korotettua valtionosuutta ja se edellyttää, että opiskelija saa tarvitsemansa erityisjärjestelyt ja -palvelut.

Suurin osa ammatillisen koulutuksen erityisopiskelijoista opiskelee yleisissä oppilaitoksissa. Ammatillinen erityisopetus ei tarkoita ainoastaan erityisiä menetelmiä tai oppimisympäristöjä vaan koko oppilaitoksen asennetason toimintaa. Ammatillinen erityisopetus ottaa huomioon erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan yksilölliset tarpeet.

Erityisopetuksella tuetaan niitä opiskelijoita, jotka eivät voi tavanomaisen opetuksen keinoin edetä opinnoissaan. Erityisopetuksen tavoitteena on, että opiskelija pystyy kykyjensä ja edellytystensä mukaisesti omaksumaan koulutuksen aikana ne tiedot ja taidot, joita hän tarvitsee ammatissaan. Erityisopetuksella turvataan henkilökohtaisiin edellytyksiin perustu-

va oppiminen, itsensä kehittäminen ja ihmisenä kasvaminen.

Erityisopiskelija voi kouluttautua integroituna opiskelijana kaikille niille aloille, joissa se säädeltyjen määräysten mukaan on mahdollista. Erityisopetuksen tulee perustua tutkintokohtaiseen opetussuunnitelman perusteisiin, ja tutkin-
tojen tulee olla koulutusrakenteen mukaisia.

3. Erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatiminen

Erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma on asiakirja, joka täydentää ja tarkentaa koulukohtaista ja koulutuksenjärjestäjäkohtaista opetussuunnitelmien yhteistä osuutta.

Se voi olla osana opetussuunnitelmaa tai sen liitteenä. Näiden asiakirjojen tulee olla arvo pohjaltaan ja toimintaperiaatteiltaan yhtenäisiä. Erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman avulla luodaan erityisopetukseen yhteiset toimintaperiaatteet, joiden toteutumisesta koulutuksenjärjestäjä, oppilaitoksen henkilöstö, opiskelija ja hänen vanhempansa, työelämän edustajat sekä muut yhteistyötahot voivat seurata.

Opetussuunnitelman laatiminen on aina prosessi, jonka kuluessa oppilaitoksessa käytävä vuoropuhelu on yhtä merkittävää kuin suunnitelman kirjoitustyö. On tärkeää, että jokaisella on mahdollisuus osallistua keskusteluihin. Erityisopetukseen liittyvät yhteiset näkemykset ja käsitykset luodaan keskustellen. Näin jokaisella on mahdollisuus sitoutua erityisopetuksen toteuttamisen periaatteisiin. Tätä prosessia voi ohjata esim. sitä varten perustettu edustuksellinen työryhmä, jossa ovat edustettuina oppilaitoksen johto, opettajat, opiskelijahuolto sekä muun henkilöstön edustajat. Työryhmän ammatillinen laaja-alaisuus tuo suunnitelmaan monia erilaisia näkökulmia. Työryhmän tulee

olla prosessiin sitoutunut ja tehtävästä innostunut. Työryhmän jäsenillä on toisiaan täydentäviä taitoja ja jäsenet ovat yhdessä saavuttaakseen päämäärän, jota he eivät voisi saavuttaa yksin.

Keskustelujen tueksi tarvitaan tietoa ammatillisen erityisopetuksen perusteista sekä viimeisimmistä koulutuspoliittista linjauksista ja päätöksistä.

Jo toteutettavia erityisopetuksen käytäntöjä on hyvä kartoittaa ja kirjata ennen suunnitelman kirjoittamista.

Oppilaitoksen johdon tuki ja rooli suunnitelman laadinnassa on tärkeää. Suunnitelman laadintatyöhön tulee resurssoida riittävästi etenkin aikaa. Suunnitelman laadintaa varten kannattaa laatia tarkka, kirjallinen työsuunnitelma ja aikataulu, jotka ohjaavat ja rytmittävät laadintaprosessia. Työnjako ja vastuiden määrittely on välttämätöntä. Prosessin jokaisen vaiheen tiedottamisvastuut täytyy määritellä työsuunnitelmassa.

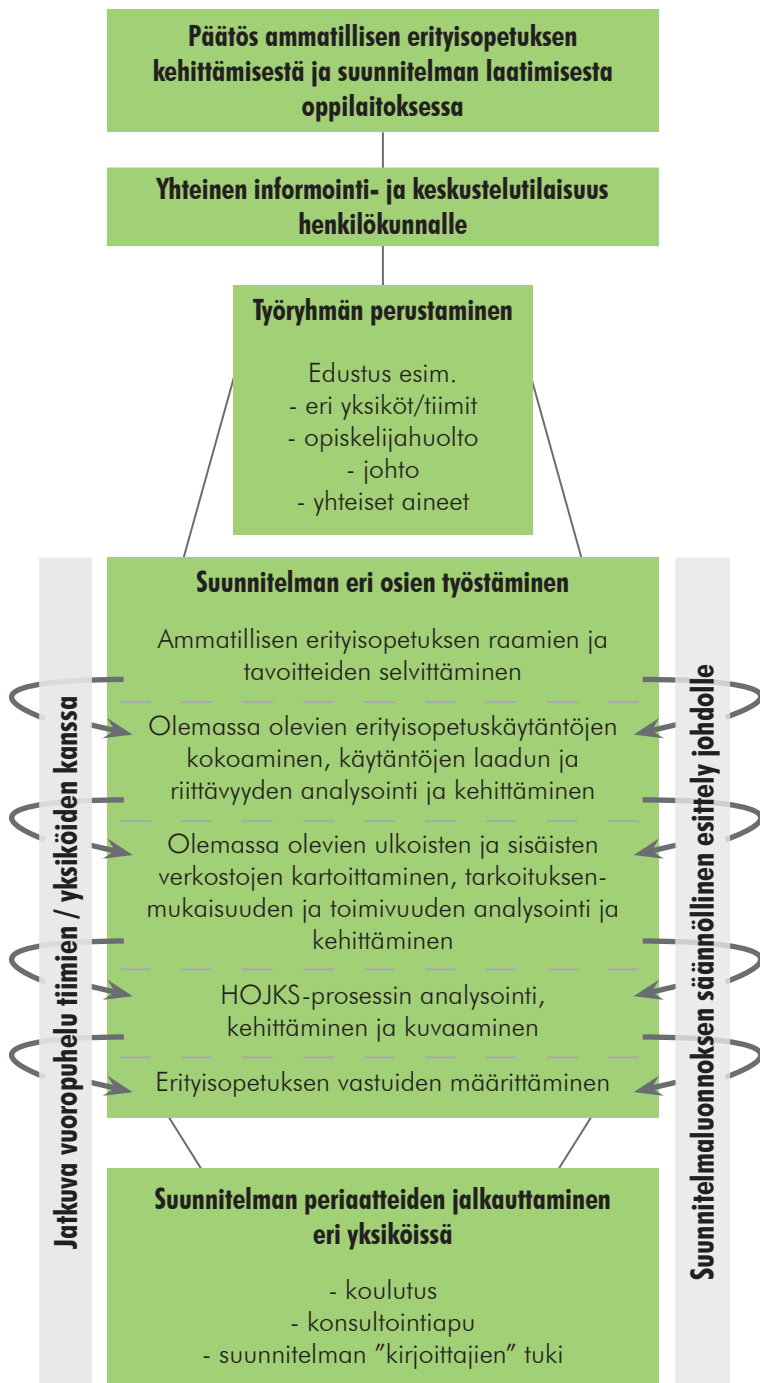
TAUSTAMATERIAALIA

- Koulutus ja tutkimus 2003–2008 (KESU)
- Ammatillisen erityisopetuksen toimintasuunnitelma (2004)
- Koulutuksenjärjestäjän toimintastrategia
- Valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet
- Koulukohtainen opetussuunnitelma
- Ala-/yksikkökohtaiset suunnitelmat
- Arviointisuunnitelma
- Opinto-ohjauksen suunnitelma
- Työssäoppimisen suunnitelma
- Erilaiset kehittämishankkeet
- Näyttölinjaukset

Yhteisiä keskustelunaiheita:

- kuka/mikä johtaa erityisopetuksen suunnitelman laadintaprosessia?
- ketkä osallistuvat suunnitelman laadintaan?
- miten käydään vuoropuhelua laatimistyöryhmän ja muun henkilökunnan välillä?
- kenellä on tiedotusvastuu prosessin etenemisestä?
- kuka hankkii etukäteistiedot?
- miten taustamateriaaliin perehdytään?
- miten kootaan jo käytössä olevat erityisopetuksen käytännöt?
- kuka/ketkä kirjoittavat suunnitelman?
- miten ja millaista henkilökunnan koulutusta prosessiin liittyy?
- mitä muutoksia käytännössä täytyy tehdä ala-/yksikkökohtaisesti?
- miten suunnitelma jalkautetaan?

Kuvio 1.

Erytisopetuksen suunnitelman laatimisprosessin eteneminen

4. Erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman rakenne ja sisällöt

Erityisopetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma on koulutuksen järjestäjän hyväksymä asiakirja, joka sisältää koulutuksen järjestäjän määrittelemät erityisopetuksen periaatteet.

Erityisopetuksen suunnitelmassa esitellään ammatillisen erityisopetuksen arvot ja tavoitteet. Suunnitelma heijastaa myös oppilaitoksen toimintakulttuuria.

Erityisopetuksen suunnitelman tulee ennen kaikkea olla realistinen ja toteutettavissa oleva. Tavoitteet ja toimenpiteet, jotka suunnitelmaan on kirjattu, tulee olla mahdollista toteuttaa itse erityisopetukseen ja sen järjestämiseen varatuilla resursseilla.

Tämän luvun jaottelu alalukuihin noudattaa osittain valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteiden jaottelua. Suunnitelma voi koostua seuraavista toisiinsa nivoutuvista osaluista:

- 1) Ammatillisen erityisopetuksen tavoitteet
- 2) Ammatillisen erityisopetuksen toteutus
- 3) Opetus- ja ohjausmenetelmät
- 4) Tuki- ja erityispalvelut
- 5) Asiantuntijapalvelut
- 6) Yhteistyötahot
- 7) Arviointi ja seuranta

Suunnitelman muoto on vapaa, kunhan edellä mainitut asiat on siinä käsitelty.

4.1. Ammatillisen erityisopetuksen tavoitteet

Erityisopetussuunnitelman tässä luvussa kuvataan periaatteita ja tavoitteita, joita oppilaitoksessa noudatetaan. Tavoitteita tarkennetaan alueellisesta ja alakohtaisesta näkökulmasta.

Ammatillisen erityisopetuksen tavoitteiden tulee olla linjassa ammatillisen koulutuksen sekä ammatillisen kuntoutuksen tavoitteiden kanssa. Suunnitelmassa on hyvä ottaa huomioon myös alueelliset painotukset sekä oppilaitoksen arvoperusta erityisopetuksen järjestämiselle (esimerkiksi työllistymismahdollisuudet omalla alueella, millaisia työpaikkoja alueella on tarjolla, mitä työpaikat edellyttävät valmistuvilta opiskelijoilta, oman oppilaitoksen rooli työvoiman kouluttajana).

Pääsääntöisesti erityisopetuksena toteutetun koulutuksen tavoitteet ovat samat kuin muusakin tutkintotavoitteisessa koulutuksessa, vaikka toteutustapa on erilainen. Tutkinnon tavoitteita voidaan tarvittaessa mukauttaa. Erityisopiskelijaksi nimetyt ei kuitenkaan tarvitse opiskella mukautettujen tavoitteiden mukaisesti, sillä erityisen tuen tarve voi olla muualla kuin oppimisessä.

Opiskelijan suoritettua hyväksytysti tutkintoon kuuluvat opinnot hänelle annetaan tutkintotodistus suoritetusta tutkinnosta. Tutkintotodistus voidaan antaa myös opiskelijalle, jonka opinnoissa on noudatettu erityisiä opetusjärjestelyjä. Opiskelija saa tutkintotodistuksen ja jatko-opintokelpoisuuden, vaikka kaikki opintokokonaisuudet olisi suoritettu mukautetusti. Tutkintotodistukseen tulee sekä merkin-tä mukautetuista tavoitteista että lakipykälä (A811/98, 21§), johon mukautus perustuu.

Erityisopiskelijan
tavoitteet:

- 1 yleisopetuksen mukaiset
- 2 osin mukautetut
- 3 mukautetut

Todistus suoritetuista opinnoista annetaan silloin, kun opiskelija ei ole suorittanut kaikkia tutkintoonsa kuuluvia opintoja. Tämän todistuksen yhteydessä annetaan erillisellä liitteellä kuvaus opiskelijan osaamisalueista.

4.2. Erityisopetuksen toteutus

Erityisopetuksen suunnitelman tässä luvussa kuvataan yleisiä periaatteita ja käytäntöjä, joita oppilaitoksen erityisopetuksessa noudatetaan. On tärkeää, että suunnitelmassa kuvataan mahdollisimman tarkasti erityisopetuksen toteuttamisen kannalta keskeiset käytännöt, mallit ja prosessit. Tällaisia malleja ovat esimerkiksi erityisopiskelijaksi määrittäminen ja HOJKS-prosessin kuvaus.

Ammatillinen erityisopetus toteutetaan ensisijaisesti integroituna opetuksena. Tämä tarkoittaa, että erityisopiskelija opiskelee yleisopetuksen ryhmässä, jossa häntä tuetaan yksilöllisesti. Erityisopetus voidaan järjestää myös koko- tai osa-aikaisena pienryhmäopetuksena tai henkilökohtaisena opetuksena, mikäli se on opiskelijan oppimisen kannalta tarkoituksenmukaista. Se, minkä muotoisena erityisopetus järjestetään, määritellään oppilaitoksessa.

Erityisopetus määritellään opetussuunnitelman perusteiden pohjalta jokaiselle opiskelijalle erikseen ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 20 §:n perusteella. Erityisopetusta saavien opiskelijoiden määrittelykriteerit ja -prosessit ovat koulutuksenjärjestäjän päätettävissä. Määrittelyn pohjana voidaan käyttää esimerkiksi erilaisia taustatietoja opiskelijasta, peruskoulun päättötodistusta, opiskelijan haastattelua ja perusvalmiuksien kartoitusta. Määrittelyn

Integraatio
= erityisopetus
annetaan yleisen
opetuksen yhteydes-
sä ja siihen sulau-
tettuna

Erityisopiskelijan
opetusryhmä:
1 Muiden opiskelijoiden
kanssa samassa
ryhmässä (integroitu)
2 Osin muiden opiskelji-
den kanssa, osin pien-
ryhmässä
3 Erityisopetusryhmässä

Millaisia fyysisiä
oppimisympäristön
muutoksia on
mahdollista ja tar-
peellista toteuttaa?

Erityisopetuksen perusteita voidaan kuvata esim. Tilastokeskuksen luokituksen mukaan seuraavasti:

- 01 hahmottamisen, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen vaikeudet
- 02 kielelliset vaikeudet
- 03 vuorovaikutuksen ja käyttäytymisen häiriöt
- 04 lievä kehityksen viivästyminen
- 05 vaikea kehityksen viivästyminen; keskivaikea tai vaikea kehitysvamma
- 06 psyykkiset pitkäaikaiset sairaudet
- 07 fyysiset pitkäaikaiset sairaudet
- 08 autismiin ja Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet
- 09 liikkumisen ja motoristen toimintojen vaikeus
- 10 kuulovamma
- 11 näkövamma
- 12 muu syy, joka edellyttää erityisopetusta

kriteereitä laadittaessa on tärkeää ottaa huomioon myös opiskeltavan ammattialan näkökulma (esim. mikä vaikutus opiskelijan vaikeuksilla on ammattialan oppimiseen ja alalla työskentelyyn?). Määrittelyn tukena voi olla esimerkiksi Tilastokeskuksen luokitus (www.tilastokeskus.fi).

Ammatillisessa koulutuksessa henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) laaditaan kaikille niille opiskelijoille, joiden opetus toteutetaan erityisopetuksena.

HOJKS sisältää henkilökohtaisen opetussuunnitelman (HOPS) ja työssäoppimisen suunnitelman (TOPS). Näiden laatimisesta on olemassa omat ohjeistuksensa, joihin tehdään yksilölliset tarkennukset. HOJKS voi myös sisältää ammattiosaamisen näyttöä koskevan suunnitelman ja transitio- eli siirtymäsuunnitelman.

HOJKS on yksilöllinen kuvaus, joka kertoo opiskelijalle ja muille toimijoille miten opinnot toteutuvat tuettuna. Se on myös moniammatillinen työkalu, joka jakaa tehtävät, vastuut ja roolit henkilöstölle opiskelijan tukemisessa. HOJKSissa kuvataan esimerkiksi

- 1) erilaiset ennakkotiedot ja perustiedot opiskelijasta
- 2) suoritettavan tutkinnon, opetuksessa noudatettavat opetussuunnitelman ja näyttötutkinnon perusteet ja tutkinnon laajuus sekä opiskelijalle laadittu HOPS
- 3) peruste, jonka mukaan opiskelijan opetus annetaan erityisopetuksena
- 4) opetuksen ja kuntoutuksen tavoitteet
- 5) se, millaisia opiskelun edellyttämiä erityisiä opetus- ja opiskelijahuolto- ja palveluja opetuksessa annetaan

- 6) henkilökohtaiset palvelut ja tukitoimet, joita opiskelija saa (esimerkiksi mielenterveystoimiston palvelut)
- 7) ohjaus, seuranta ja arviointi
- 8) suunnitelma työssäoppimisesta ja työllistymisestä (TOPS ja siirtymäsuunnitelma)

Opetuksen ja ohjauksen tavoitteiden lisäksi HOJKS voi siis sisältää myös muuta kuntoutusta koskevia tavoitteita ja toimenpiteitä.

HOPS on puolestaan opiskelijan kehityssuunnitelma, jossa on kuvailtu opiskelijan opintopolku. Sen tehtävänä on tukea opiskelijan itsearviointia ja urasuunnittelua. HOPSissa tulee olla tutkinnon tavoitteet, ajoitus, opintojen suorittaminen sekä suoritustavat ja arviointi.

Ammattiosaamisen näyttösuunnitelma mahdollistaa yksilöllisen näytön toteutuksen. Sen avulla näyttö toteutuu opiskelijan vahvuuksien suuntaisesti, ja suunnitelmassa kuvataan myös tuen tarve ja toteuttaminen.

HOJKSin, HOPSin ja ammattiosaamisen näyttösuunnitelman toteutumista seurataan ja arvioidaan säännöllisesti. Ne muuttuvat koko ajan joustavasti opintojen edetessä ja rakentuvat eräänlaiseksi portfolioksi, jonka avulla opiskelijan kehittymistä ja kasvua on mahdollista seurata.

Erityisopetuksen toteuttamisesta oppilaitoksessa vastaavat eri aineiden opettajat, ryhmävastaavat, oppilaitoksen johto sekä opiskelijahuolto kukin omalta osaltaan. Jos oppilaitoksessa on esimerkiksi ammatillisia ohjaajia tai työvalmentajia tulee myös heidän roolinsa erityisopetuksen toteuttamisessa miettiä.

Yleiset tukitoimet

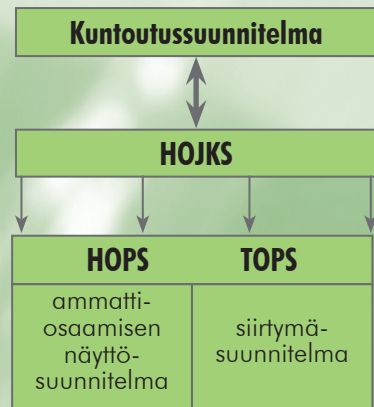
- opiskelijahuolto
- tukiopeus

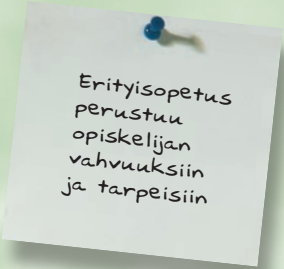
Erityiset tukitoimet

- opiskelijan erityistarpeiden mukaan suunnitellut ja toteutetut opetus- ja ohjausjärjestelyt

Kuntoutus

- kokonaiskuntoutus
- ei tapahdu oppilaitoksessa

Erityisopetus
perustuu
opiskelijan
vahvuuksiin
ja tarpeisiin

4.3. Opetus- ja ohjausmenetelmät

Erityisopetuksen suunnitelman tässä osassa kuvataan koulutuksen järjestäjän ja oppilaitoksen pedagogiset ratkaisut erityisopetuksessa.

Erityisopetus on opiskelijan oppimisen tukemista siten, että hän saavuttaa mahdollisimman hyvin tutkinnon tavoitteet oppimisvaikeuksistaan ja/tai vammastaan huolimatta.

Erityisopetus on aina yksilöllistä opiskelijan vahvuuksiin perustuvaa opetusta. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan opetus- ja ohjausmenetelmät valitaan yksilöllisesti ottaen huomioon opiskelijan tapa oppia.

Tukiopetuksella tarkoitetaan jokaisen opiskelijan oikeutta saada lyhytkestoista tukea opinnoissaan. Tukiopetus ei ole erityisopetusta.

Monipuolinen opetus luo mahdollisuuksia oppimiselle; erityisopetus ei synny yksittäisistä menetelmällisistä tempuista vaan opettajan ja opiskelijan/opiskelijaryhmän yhdessä rakentamasta oppimisprosessista. Menetelmiä on toki paljon, ja niitä voi myös luoda lisää.

Erityisopetuksessa käytettäviä opetusmenetelmällisiä, pedagogisia ratkaisuja voivat olla esimerkiksi seuraavat

- 1) ryhmätilanteisiin liittyvät menetelmät mm.
 - yhteistoiminnallinen opiskelu
 - projektiopiskelu
 - samanaikaisopetus
 - ongelmaperustainen opiskelu
 - opiskelu pienryhmässä
 - joustava ryhmäjaottelu

2) henkilökohtaiseen ohjaukseen liittyvät menetelmät mm.

- käytäntöpainotteinen, työvaltainen opiskelu
- tietokoneavusteinen opiskelu
- strukturoitu oppiminen
- yksilöllinen opiskelun ohjaaminen
- ohjaajan/koulunkäyntiavustajan ohjaus ja/tai tuki
- opiskelutehtävien tavoitteiden mukauttaminen
- tehostettu opinto-ohjaus
- opiskelutehtäviin käytettävän ajan joustavuus

3) työssäoppimiseen liittyvät menetelmät mm.

- yksilöllinen työssäoppimisen ohjaus ja järjestelyt (katso liite 1)
- työvalmentajan tuki työssäoppimisessa
- lisätty työssäoppiminen

Mukauttaminen voi merkitä

- suppeampia tavoitteita,
- tavoitteiden pilkkomista osatavoitteiksi,
- vähemmän opiskeltavia asioita,
- enemmän ohjausta ja tukea,
- erilaisia oppimateriaaleja (materiaaleja voidaan esimerkiksi muokata yksinkertaisemmaksi, tekstejä muuttaa selkokielelle ja käyttää kuvia oppimisen apuna),
- erityisiä opetusmenetelmiä ja
- tuttuja oppimisympäristöjä.

Erityisopetuksen suunnitelmassa kuvataan opiskelijan oppimisprosessin arviointiin liittyvät periaatteet.

Erityisopiskelijan oppimisen seurantaan ja arvioinnin suorittamiseen kiinnitetään erityistä

Opas ammatillisen oppilaitoksen opinto-ohjaussuunnitelman laatimiseen
(Ulla Numminen, OPH, 2005)

Prosessin seuraamisen ohella arviointimenetelmiä voivat olla mm.

- Haastattelu, valokuva-kertomus, sarjakuva, video, esitelmä, draama, toimintakuvaus, demonstraatio, portfolio, työkansio
- Kotitentit, pari- tai ryhmä-tentit
- Koekysymykset ennakoon
- Kokeet, joissa materiaali saa olla esillä
- Suulliset kokeet
- Näyttöön perustuva arviointi

Opetus-suunnitelman perusteet, luku 4 Opiskelijan arviointi

Asiantuntija ja yhteistyötahoja:

- perheet ja muut läheiset
- nuorisotoimi
- sosiaalityö
- seurakunnat
- muut oppilaitokset
- kansaneläkelaitos
- työvoimatoimistot / työvoiman palvelupisteet
- vakuutusyhtiöt
- työeläkelaitokset
- peruskoulut
- päihdehuolto
- mielenterveystoimistot
- kuntoutuslaitokset
- työterveyshuolto
- vammaisjärjestöt
- yksityiset palvelun tarjoajat
- poliisi
- työelämä

huomiota. Opiskelijan arvioinnin tehtävänä on ohjata ja kannustaa opiskelijaa. Arvioinnin tarkoitus on ohjata opiskelijaa myös itsearvointiin. Arvioinnin on hyvä olla laadullista, jolloin opiskelijan osaamista verrataan opintokokonaisuuksien tavoitteisiin sekä niiden pohjalta laadittuihin arviointikriteereihin.

Arviointimenetelmät valitaan siten, että ne mittaavat asetettujen tavoitteiden saavuttamista, soveltuvat käytettyihin opiskelumenetelmiin ja tukevat opiskelijan oppimista. Opiskelijat ilmaisevat osaamisensa eri tavoin; osaaminen on voitava osoittaa niillä menetelmillä, joiden avulla opiskelijan opetuskin on toteutettu. Erityisopiskelijoiden kohdalla on erityisesti kehitettävä kullekin opiskelijalle parhaiten soveltuvia arviointimenetelmiä.

4.4. Erityisopiskelijan muut tuki- ja erityispalvelut

Tässä luvussa käsitellään yhteen nivottuna tuki- ja erityispalveluita, asiantuntijapalveluita sekä muiden yhteistyötahojen tarjoamia palveluita.

Opiskelijan henkinen hyvinvointi ja tasapaino ovat erityisopetuksen ja kuntoutuksen tavoitteita ammatillisten tavoitteiden ohella. Tavoitteisiin pääsemiseksi koulun on tarpeellista tehdä sisäisen yhteistyön lisäksi yhteistyötä myös ulkopuolisten sidosryhmien kanssa.

Oppilaitosten ja koulutuksen järjestäjien mahdollisuudet tarjota tuki- ja erityispalveluita opiskelijoilleen ovat erilaisia. Erityisopetuksen suunnitelmaan on oppilaitoksen tarjoamien palvelujen lisäksi hyvä lisätä kartoitus myös alueen muista erityisopiskelijan tukemiseen liittyvistä palveluista.

Oppilaitoksen sisäisen työnjaon on hyvä olla riittävän selkeä, jotta erityisopiskelija saisi tarvitsemiaan tukipalveluja. Opiskelijoiden, opettajien ja muun henkilöstön täytyy tietää, mitä ja missä laajuudessa palveluja on tarjolla ja kuka ohjaa opiskelijoita oppilaitoksen ulkopuolisiin palveluihin.

Opiskelijahuollon resurssit vaihtelevat eri oppilaitoksissa. Opiskelijahuollon suunnitelman voi liittää osaksi erityisopetuksen suunnitelmaa.

Erytisopiskelijan edistymistä ja tukitoimien riittävyyttä seurataan säännöllisesti erityisopetuksen suunnitelmassa määritellyllä tavalla. Erytisopiskelijan opintojen etenemisen ja toteuttamisen kannalta on tärkeää, että oppilaitos ja kuntouttavat tahot tekevät moniammatillista yhteistyötä.

Ammatilliset opinnot ovat osa erityisopiskelijan kokonaiskuntoutusta. Erytisopetuksen tavoitteena on yhteistyössä kuntoutuspalvelujen tuottajien kanssa edistää opiskelijan kokonaiskuntoutusta.

Konsultointi ja neuvonta-apu ei välttämättä ole pelkästään välittömästi opiskelijaan kohdistuvaa, vaan myös oppilaitoksen henkilökunta voi hakea asiantuntija-apua liittyen esimerkiksi oppimisen ongelmiin tai työllistymiseen (erityisopettaja, neurologi, neuropsykologi, erikoistyövoimaneuvoja, työvoiman palvelukeskuksen työntekijä).

Palveluiden käyttö voi olla tilapäistä tai rajattua ja liittyä yksittäisen ongelman selvittämiseen. Palvelujen avulla pyritään tukemaan asiakkaan psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista kuntoutusta. Verkostoyhteistyön tulee palvel-

Salassapitoa tulee noudattaa lakien ja asetusten mukaisesti.

Kuntoutuksen
asiakaspalvelu-
yhteistyölaki

Kuntoutus-
säännökset 1.1.2004

Laki viranomaisten
toiminnan julki-
suudesta (621/1999
sekä asetus
1030/1999)

Julkisuus ja tieto-
suoja opetustoimessa
- opas koulujen ja
oppilaitosten käyttöön
(Pirjo Vehkamäki ja
Anne Tamminen-
Dahlman, OPH, 2004)

Mitä tukea koulu voi tarjota?

Mitä tukipalveluita haetaan ulkopuolelta ja mistä?

Millaisia opiskelijahuollollisia palveluita oppilaitos voi tarjota?

Onko oppilaitoksella mahdollisuus tarjota avustajapalveluita?

Millaisia kuljetuspalveluita on mahdollista järjestää?

Millaisia apuvälineitä on mahdollista tarjota oppimisen tueksi?

Millaisia asumispalveluita oppilaitos pystyy tarjoamaan?

Miten yhteistyötä toteutetaan muiden palvelujen tarjoajien kanssa?

Kuka vastaa tiedottamisesta?

Miten yhteistyötä toteutetaan eri asiantuntijatahojen kanssa?

Vastuiden määrittäminen:

- Organisaatiotaso
- opiskelijan näkökulma
- johdon rooli ja tehtävät
- koordinoijan rooli ja tehtävät
- yksittäisen opettajan rooli ja tehtävät
- ryhmänohjaajan rooli ja tehtävät
- opiskelijahuoltoryhmän eri jäsenten roolit ja tehtävät

la niin opiskelijan kuin oppilaitoksenkin tarpeita. Opiskelijan kannalta verkostoyhteistyö on voimavara, jonka kautta hän saa tarvitsemaansa tukea.

4.5. Erityisopetuksen vastuut

Erityisopetuksen suunnitelman tässä luvussa kuvataan erityisopetuksen tehtävien jakautuminen organisaatiossa.

Henkilöstön roolit ja vastuut erityisopetuksen toteuttamisessa kannattaa kirjata tarkkaan suunnitelmaan.

Erityisopetuksen vastuut liittyvät sekä organisaatiotason toimintaan että yksittäisen erityisopiskelijan tukitoimien toteuttamiseen. Organisaation tasolla ratkaistavaksi tulee esim. seuraavia kysymyksiä:

- kuka/mikä koordinoi erityisopetusta?
- kuka/mikä kokoaa ja yhtenäistää käytäntöjä?
- kuka/mikä kartoittaa resurssitarpeet?
- kuka/mikä seuraa erityisopetuksen suunnitelman toteutumista?
- kuka/mikä tiedottaa erityisopetukseen liittyvistä asioista?

Toisaalta on myös mietittävä, kenellä on vastuu opiskelijan oppimisen edistämisestä kokonaiskuntoutuksen näkökulmasta.

Oppilaitoksissa on toteutettu erilaisia vaihtoehtoja liittyen erityisopetuksen koordinointiin. Näitä ovat esimerkiksi erityisopetuksen tiimi tai erityisopetuksen organisoinnista vastaavat henkilöt (ERVA) eri koulutusaloilla.

Erityisopetuksen suunnitelmaa on hyvä havainnollistaa esimerkiksi vuosikelloksi tai matriisiksi tai muuksi kuvioksi, josta näkyvät selkeästi tehtävät, aikataulut sekä eri henkilöiden vastuut.

4.6. Arviointi ja seuranta

Erityisopetuksen suunnitelman tässä luvussa kuvataan erityisopetuksen järjestämisprosessin kokonaisarviointia.

Erityisopetuksen arviointi on linjassa oppilaitoksen ja koulutuksen järjestäjän muiden arviointi- ja seurantakäytäntöjen kanssa. Organisaation omat laadunvalvontajärjestelmät (esimerkiksi oppilaitoksen arviointisuunnitelma) on pohjana myös erityisopetusta arviotaessa.

Erityisopetuksen suunnitelman toteutumista arvioidaan säännöllisesti. Arvioinnin ja seurannan kohteina voivat olla tällöin esimerkiksi

- erityisopiskelijoiden erityisopetuksen peruste
- keskeyttäneiden opiskelijoiden määrä, jolla arvioidaan tukitoimien kohdentumista ja riittävyttä
- keskeyttämisten syyt
- tarvittavien opiskelijahuoltopalveluiden määrä ja laatu
- ulkopuolisten tahojen tarjoamien palveluiden määrä ja laatu
- laadittujen HOJKSien määrä ja toimivuus
- tiedottamisen riittävyys
- verkostoyhteistyön toimivuus
- erityisopiskelijan työllistyminen
- erityisopiskelijoiden kokemus tuesta ja ohjauksesta
- vanhempien kokemus tiedonsaannista ja tuesta

- opettajien kokemus tiedonsaannista ja tu-
esta erityisopetuksen toteutuksesta
- erityisopetuksena annetun opetuksen mää-
rä ja laatu

Toiminnan arviointiin voivat osallistua koko henkilökunta ja sidosryhmät. Arviointitapoja on monenlaisia. Voidaan suorittaa esimerkiksi kyselyjä ja haastatteluja. Tavoitteena on selvittää oppilaitoksen onnistuminen erityisopetuksen tuki-, ohjaus- ja opetusprosesseissa.

Arvioinnin ja seurannan aikataulu voidaan merkitä vuosikalenteriin. Korjaavat toimenpiteet ja päivitykset suoritetaan saadun palautteen perusteella.

5. Lopuksi

Ajatus koko ikäluokan kouluttamisesta edellyttää koulutuksen järjestäjiltä panostusta erityisopiskelijoiden opetukseen, tukemiseen ja ohjaukseen. Erityisopetuksen suunnitelmallinen käytänteiden kehittäminen on osa koko oppilaitoksen pedagogista ja toiminnallista kehittämistä. Erityisopetuksen suunnitelman yhteinen laadintaprosessi ja sitoutuminen siinä esitettyyn toimintamalliin edistävät osaltaan oppilaitoksen yhteisen toimintakulttuurin kehittymistä ja koulutuksen alueellista vaikuttavuutta.

Ammatillisen oppilaitoksen rooli alueellisena kehittäjänä on tärkeä. Toimintaa tulisi kehittää siten, että myös erityisopiskelijat saavat riittävästi tukea ja ohjausta, jonka avulla päästään ammatillisen koulutuksen tavoitteisiin: jatkokoulutukseen, työllistymiseen ja hyvään elämään. Haluamme toivottaa teille onnea oppilaitoksenne erityisopetuksen käytänteiden kehittämistyössä.

Liite 1. Erityisopiskelijan työssäoppimisen opintopolku ammattillisessa peruskoulutuksessa

OPINTOJEN ALUSSA	ENNEN TYÖSSÄ- OPPIMISJAKSOA	TYÖSSÄOPPIMIS- JAKSON ALUSSA	TYÖSSÄOPPIMIS- JAKSON AIKANA
<p>OPS erityisopetuksen ja opinto-ohjauksen suunnitelma</p> <p>siirtymävaiheen yhteistyö (pk)</p> <p>oppimisvalmiuksien kartoitus</p> <p>motivointi ja sitouttaminen opintohin</p> <p>yhteistyö kodin kanssa</p> <p>HOPS, HOJKS</p>	<p>yhteistyö opiskelijahuolto-ryhmän kanssa ja muut tukipalvelut</p> <p>HOPSin ja HOJKSin päivitys</p> <p>riittävä suunnittelu ja valmistelu</p> <p>opiskelijan motivointi</p> <p>yhteistyö kodin kanssa</p>	<p>alkupalaveri ja tiedon siirto</p> <p>perehdyttäminen, motivointi ja sitouttaminen</p> <p>yksilölliset ja sopivat tehtävät – tavoitteiden varmistaminen</p> <p>ongelmakohtien ennakointi</p> <p>tuen riittävyuden arviointi</p> <p>vahvuuksien esiin tuominen</p> <p>kolmikantayhteistyö</p>	<p>riittävästi ohjausta ja tukea</p> <p>riittävästi aikaa</p> <p>riittävän pilkotut tehtävänannot</p> <p>säännöllinen seuranta</p> <p>riittävä tuki myös työpaikalle</p> <p>yksilölliset ja sopivat tehtävät</p> <p>ongelmakohtien ennakointi</p> <p>vahvuuksien esiin tuominen</p> <p>välisarviointi</p>
<p>työssäoppimisen suunnitelma</p> <p>työllistymisvalmiuksien kartoitus</p> <p>yhteistyö työelämän kanssa</p>	<p>työssäoppimisen suunnitelma; sopiva ajankohta, työpaikka ja tehtävät</p> <p>tuen suunnittelu, saattaen vaihto - työpaikkaohjaajan valmentaminen</p> <p>henkilökunnan valmentaminen</p>		

suunnittelu, sopiminen, valmentaminen, toteuttaminen,

TOP-JAKSON PÄÄTTÖVAIHEESSA

riittävästi
ohjausta ja tukea
palautetilanteessa

palaute kolmikan-
taperiaatteella

opiskelijan itsetuntoa
tukevaa konkreettista
palautetta sekä
osaamisessa että
kehittämisaueilla

osaamisen
vahvistaminen

jatkosuunnitelmien
tekeminen; työllisty-
mismahdollisuuksien
arviointi

palaute myös kotiin

TYÖSSÄOPPIMIS- JAKSON JÄLKEEN

osaamisen seuranta
ja kehittämisalueiden
vahvistaminen

HOPSin ja HOJKSin
päivittäminen

jatkosuunnitelmien
vahvistaminen; tukea
konkreettisesti uusiin
tavoitteisiin suunnaten

palaute työpaikalle,
kodille, opettajalle,
opiskelijahuolto-
ryhmälle ja muille
tukitahoille

työllistymisvalmiuksien
kehittäminen

sitouttaminen
opintoihin, uusiin
työssäoppimis-
jaksoihin ja
työllistymiseen ja/tai
jatko-opintoihin

OPINTOJEN PÄÄTTÖVAIHEESSA

realistinen ja
kannustava palaute
osaamisesta –
jokainen osaa
jotakin

moniammatillinen
verkostoyhteistyö

siirtymäsuunnitelma

palaute
oppilaitokselle
HOJKS-prosessin
onnistumisesta

saattaen vaihto
työelämään tai jatko-
opintoihin

onnistunut top-jakso
on silta työelämään
ja helpottaa siirtymistä

hyvä elämä

varmistaminen, arviointi, palaute

Liite 2. Muistilista suunnitelman laatijoille

- Arvokeskustelu
- Yhteiset pelisäännöt
- Sitouttaminen
- Työnjako ja vastuiden määrittäminen, aikataulus
- Erityisopetuksen tavoitteet oppilaitoksessa
- Erityisopiskelijaksi määrittelyn perusteet
- HOJKS-prosessin selkiyttäminen
- Erityisopetuksen toteuttaminen
- Erityisopetuksen vastuut
- Tukitoimet
- Asiantuntijapalvelut
- Verkostoyhteistyö
- Suunnitelman toteutumisen seuranta- ja arviointimenetelmät